

COLECȚIA „BIBLIOTECA BĂNCII NAȚIONALE“

Costin C. Kirițescu

**SISTEMUL BĂNESC
AL LEULUI
ȘI PRECURSORII LUI**

(VOL. I)

Editura Enciclopedică
București, 1997

§ 4. Ultimele emisiuni monetare proprii în Țara Românească. Modificări aduse sistemului monetar în Moldova

La începutul secolului al XV-lea, relațiile de schimb externe ale Țării Românești și Moldovei au ajuns la o mare dezvoltare, reflectând creșterea continuă a producției. O dovadă în această privință o constituie numeroasele privilegii comerciale acordate de domnii munteni¹ și moldoveni² negustorilor sași din Transilvania și celor din orașul Lvov.

În aceste documente, taxele vamale sunt stabilite în mod explicit de către voievozii români emitenți, uneori pentru fiecare articol în parte. Taxele sunt exprimate în unități monetare foarte variate: fertuni, perperi, ca monete de calcul, precum și ducați și bani, monete efective ale Țării Românești, în privilegiile acordate de către domnii munteni; grivne și ruble, în lingouri de argint, precum și groși și jumătăți de groși, monete efective moldovenești, în privilegiile acordate de domnii Moldovei. De altfel, aceste privilegii au meritul de a fi consemnat denumirea oficială a monetelor emise de cele două state medievale românești: ducați și bani în Țara Românească³, groși și jumătăți de groși în Moldova⁴.

Diversitatea speciilor și a unităților monetare folosite în aceste privilegii pentru stabilirea taxelor vamale este o dovadă a structurii complexe pe care o prezenta circulația bănească din acea vreme în Țara Românească și în Moldova. Folosirea diversificată a acestor unități monetare permitea o ierarhizare mai adecvată a taxelor vamale: taxele ridicate erau stabilite în unități monetare de valoare mare, în vreme ce taxele mărunte erau percepute în monete efective ale fiecărei țări, Țara Românească respectiv Moldova. Prin urmare, monetele proprii, emise de Țara Românească și de Moldova, aveau nu numai funcția de a servi ca mijloc de schimb în circulația internă, ci și funcția de mijloc de plată obligatoriu pentru achitarea taxelor vamale, negustorii străini fiind obligați să-și procure în acest scop la intrare moneda țării respective.

Dezvoltarea economică a celor două țări române a avut ca efect o creștere a numărului negustorilor munteni și moldoveni. Ei au căutat să ia locul negusto-

¹ Privilegiile vamale acordate în secolul al XV-lea negustorilor sași din Brașov de către domnii Țării Românești au fost publicate de I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, București, 1905, republicate apoi în DRH, D, *Relații între țările române*, I, București, 1977; cele acordate de aceiași domnitori negustorilor din Lvov la I. Kalužniacki, *Documenta moldavskie i multanskie z arhivum miasta Lwowa*, Lvov, 1877.

² Privilegiile vamale acordate în secolul al XV-lea de domnii Moldovei pentru negustorii din Brașov și din Lvov au fost publicate de M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913.

³ C. Moisil, *Considerațiuni asupra monetelor lui Mircea cel Bătrân*, în BSNR, 10, 1913, p. 40–42.

⁴ O. Iliescu, *Emisiunile monetare ale Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964, p. 182–184.

rilor străini, nu numai în cadrul relațiilor de schimb interne, ci și pe căile continentale și maritime ale marelui comerț extern¹.

Lupta capitalului intern împotriva privilegiilor acaparate de negustorii străini, sași sau genovezi, a fost destul de dârză. Ea a avut în general sprijinul domnilor celor două țări, care, prin diverse măsuri economice sau politice, au intervenit pentru a crea condiții mai prielnice satisfacerii intereselor negustoriei autohtone. Astfel, tarifele preferențiale acordate anterior negustorilor străini sunt anulate; se procedează uneori chiar la represalii economice îndreptate împotriva acestor negustori². Pe de altă parte, atunci când domnii, având interese legate de activitatea negustorilor străini, nu înțelegeau să susțină în suficientă măsură interesele capitalului comercial intern, lupta negustoriei autohtone a luat caracterul unor acțiuni violente îndreptate împotriva negustorilor străini; dar se cunosc și cazuri în care negustorii străini s-au dedat la acte de violență împotriva celor din țările române³.

În acest cadru economic, caracteristic pentru o bună parte din secolul al XV-lea, cele două state românești continuă să emită monetă proprie, în mod regulat și trecând pragul secolului al XVI-lea în cazul Moldovei, cu unele întreruperi și încetând definitiv înainte de sfârșitul secolului al XV-lea, în cazul Țării Românești. Aici, în a doua parte a domniei lui Mircea cel Bătrân (după decembrie 1396)⁴, are loc o nouă reformă a sistemului monetar muntean. Greutatea medie a ducaților emiși în anii 1397–1418 de către Mircea cel Bătrân era de 0,48 g, ceca ce indică o *ratio* de 433 exemplare la o marcă brută de 210 g⁵; titlul argintului din care s-au bătut era înscris în general între valorile de 800 și 940/1 000⁶, prin urmare un conținut foarte ridicat de metal prețios. Alături de ducați, noile emisiuni au cuprins și *bani*, monede divizionare⁷, cu greutatea brută de 0,21 g, conform unei *ratio* de 1 000 exemplare la marca brută de 210 g⁸. În

¹ Astfel, privilegiul acordat la 9 iunie 1456 de Mahomed al II-lea negustorilor moldoveni din Cetatea Albă le deschidea acestora comerțul în porturile din Marea Mediterană; publicat de N. Iorga, *Actul lui Mahomed al II-lea pentru negustorii din Cetatea Albă (1456)*, în „Revista istorică”, 10, 1924, p. 105; despre această problemă, și Ș. Papacostea, *Începuturile politicii comerciale a Țării Românești și Moldovei (secolele XIV–XV) Drum și Stat*, în SMIM, X, 1983, 9–56, și în *Geneza statului în evul mediu românesc. Studii critice*, Cluj-Napoca, 1988, p. 151–204.

² Documente semnalând astfel de conflicte, în relațiile cu Brașovul, în edițiile citate *supra*, în nota 1, *passim*.

³ *Ibidem*.

⁴ Cronologia emisiunilor monetare ale Țării Românești la O. Iliescu, *Ducații Țării Românești cu numele lui Basarab voievod*, în SCN, VI, 1975, p. 143–144 și tabloul cronologic de la p. 154; același tablou completat cu date obținute de cele mai recente cercetări, la O. Iliescu, *Ducați necunoscuți emiși de voievozi ai Țării Românești în secolul al XV-lea*, în BSNR, 77–79, 1983–1985, p. 279.

⁵ O. Iliescu, *op. cit.*, p. 279.

⁶ Constanța Știrbu și Paraschiva Stancu, *Observații asupra emisiunilor monetare ale Țării Românești (1365–1418) pe baza analizelor prin metode nucleare*, în CN, IV, 1982, p. 88–89.

⁷ C. Moisil, *op. cit.*, p. 42–43.

⁸ Vezi p. 85, n. 5.

anii 1408–1418 — până la 31 ianuarie —, s-au emis paralel și ducați purtând pe avers numele și efigia lui Mircea cel Bătrân, iar pe revers, numele fiului său Mihail, ca asociat la domnie¹.

După moartea lui Mircea cel Bătrân, Mihail I continuă să emită ducați de tipul cu efigie, reducându-le însă greutatea la 0,36 g, pe baza unei *ratio* de 583 exemplare la marca uzuală de 210 g². Urmează apoi prima întrerupere a emisiunilor monetare în Țara Românească: nu se cunosc până astăzi monete emise de Radu al II-lea, care a urmat la tron fratelui său, Mihail I.

În schimb, din domnia lui Dan al II-lea, care a alternat în trei rânduri cu Radu al II-lea la tronul Țării Românești, au rămas nu numai monete care îi poartă numele, ci și documente ce reflectă preocuparea domnului român privind baterea unei monete proprii. Astfel, în anii 1424–1425, Dan al II-lea a emis ducați cu efigia sa, reproducând tipul creat după 1397 de Mircea cel Bătrân și copiat apoi de Mihail I; ducații săi au însă greutatea redusă la numai 0,21 g, prin urmare s-au bătut pe baza unei *ratio* de 1 000 bucăți dintr-o marcă de 210 g³. Această emisiune poate fi datată cu certitudine după 10 noiembrie 1424, când, în privilegiul comercial din acea zi, acordat negustorilor din Brașov, Dan al II-lea declară în preambul că Sigismund I, regele Ungariei, „mi-a dăruit haraghie de bani⁴, ca să fie în țara domniei mele, precum este în țara lui”⁵. Inițial, această declarație a fost interpretată ca o recunoaștere a pierderii dreptului monetar de care dispunea până la acea dată domnul Țării Românești⁶. Mai recent, s-a arătat însă că această declarație se referă la o înțelegere intervenită între Dan al II-lea și Sigismund de Luxemburg, înțelegere în temeiul căreia se realiza o uniune monetară între Țara Românească și regatul Ungariei, emițându-se în ambele state o monedă — denumită ducat — care să poată circula liber atât dincoace, cât și dincolo de Carpați⁷.

O dovadă în plus a faptului că Dan al II-lea nu a pierdut în 1424 dreptul de a bate monedă este adusă de emiterea de către același voievod, în anii 1427–1430, a unui nou ducat, cu greutatea de 0,60 g (*ratio*: 350 piese la marca de 210 g)⁸. Iar studiile mai recente au arătat că Dan al II-lea a emis în anii 1424–1430 și bani, monete divizionare de bilon, cu greutatea de 0,35 g (*ratio*: 600 bucăți la marca de 210 g)⁹.

¹ Constanța Știrbu, Paraschiva Stancu, *Date noi despre emisiunile monetare ale lui Mircea cel Mare*, în *Marele Mircea voievod*, București, 1987, p. 103.

² Vezi p. 85, n. 5..

³ *Ibidem*.

⁴ Monetărie; I. Bogdan, *op. cit. supra*, p. 84, n. 1, p. 22, n. 2.

⁵ *Ibidem*, p. 22–23.

⁶ C. Moisil, *Istoria monetei în România. Expunere sumară*, în CNA, 2, 1921–1922, p. 34–36.

⁷ O. Iliescu, *Ducați necunoscuți...*, *loc. cit.*, p. 260–269.

⁸ *Ibidem*, p. 259–260.

⁹ Vezi p. 85, n. 5.

Cu excepția ducatului emis de Dan al II-lea în 1427–1430, metalul monetizat de urmașii lui Mircea cel Bătrân era un aliaj în care argintul intra într-o proporție din ce în ce mai redusă.

De la Alexandru Aldea, urmașul lui Dan al II-lea, nu se cunosc până azi emisiuni monetare care ar putea să-i fie atribuite. Se știe însă că, după el, Vlad Dracul a emis în 1436–1437 bani de bronz¹, iar Basarab al II-lea și-a înscris numele pe un ducat de argint, emis în 1442–1443 într-un tiraj foarte redus, cu greutatea de 0,21 g (*ratio*: 1 000 exemplare la marca de 210 g)².

Un reviriment economic se înregistrează în anii 1448–1456, în cea de-a doua domnie a lui Vladislav al II-lea. Acest voievod a emis mai multe serii de ducați de argint, având un titlu în general mai ridicat, față de cel al emisiunilor similare ale predecesorilor săi; greutatea noilor ducați este de 0,60 g, potrivit unei *ratio* de 350 bucăți la marca de 210 g. Datorită bunei sale calități intrinsece, ducatul emis de Vladislav al II-lea a trecut granițele Țării Românești. Într-un tezaur descoperit la Cârpiți (jud. Iași), printre alte monete contemporane, se afla și un ducat emis de acest domnitor³, iar în Transilvania, ducații lui Vladislav al II-lea erau acceptați de negustorii din Brașov și Țara Bârsei, fiind chiar preferați dinarilor ungurești, care suferiseră la acea dată o mare depreciere⁴. De altfel, ducatul lui Vladislav al II-lea va fi adoptat ca sistem de către Ștefan cel Mare, pentru emiterea groșilor săi, după cum vom vedea mai departe.

Reforma monetară a lui Vladislav al II-lea a coincis și cu apariția unor noi forme ale schimbului economic: vânzările de sate și de alte bunuri funciare, care vor cunoaște o rapidă dezvoltare până la sfârșitul secolului al XV-lea⁵. Ea nu a avut însă decât o durată scurtă, deși după moartea lui Vladislav al II-lea au mai emis monete încă patru voievozi ai Țării Românești. Emisiunile lor nu au mai avut însă amploarea și importanța economică pe care au cunoscut-o ducații lui Vladislav al II-lea. Astfel, până nu demult, nu exista nici un indiciu care să ateste că urmașul imediat al acestui voievod, și anume Vlad Țepeș, ar fi făcut și el uz de dreptul de a bate monetă. Cercetări mai recente au arătat că el a emis atât ducați, cât și bani de argint. Banul anepigraf, identificat ca emisiune a lui Vlad Țepeș pe temeiul unor considerente de ordin iconografic⁶, cântărește 0,40 g și, deci, a fost

¹ *Ibidem*.

² *Ibidem*.

³ O. Iliescu și M. Dinu, *Tezaurul monetar din secolul XV de la Cârpiți (raionul Iași)*, în „Studii și cercetări științifice”. Istorie, Iași, 8, 1957, p. 144.

⁴ La 4 octombrie 1452, lăncu de Hunedoara scrie brașovenilor, anunțându-le intenția sa de a bate o nouă monetă și le cere să nu mai primească nici aspri, nici moneda voievodului Țării Românești; Hurmuzaki, *Documente*, II/2, p. 15. Acestea aveau o valoare intrinsecă ridicată, în raport cu dinarii ungurești din acea vreme, foarte depreciați.

⁵ Cu privire la acest proces, v. O. Iliescu, *Evoluția valorii bunurilor funciare în țările române. A. Țara Românească (1454–1521)*, I, în SMIM, XII, 1994, p. 121–150 (partea a II-a, din rațiuni editoriale, a apărut în SMIM, XIII, 1995, p. 7–30).

⁶ O. Iliescu, *Vlad l'Empaleur et le droit monétaire*, în RRH, 18, 1979, 1, p. 107–131.

emis pe baza unei *ratio* de 525 piese la marca de 210 g¹; este ultima emisiune de monedă divizionară a Țării Românești. Ducatul emis de Vlad Țepeș a fost descoperit abia în ultimul timp și este cunoscut numai într-un singur exemplar²; cu o greutate de 0,60 g, are deci la bază o *ratio* de 350 bucăți la marca de 210 g³.

Până la sfârșitul anului 1481, mai emit ducați domnitorii: Radu cel Frumos, în anii 1462–1471 (greutatea 0,60 g, *ratio* 350 bucăți la marcă); Basarab Laiotă, în anii 1475–1477 (greutate 0,40 g, *ratio* 525 bucăți la marcă) și în fine, Basarab Țepeluș, în anii 1477–1481 (greutatea 0,60 g, *ratio* 350 bucăți la marca de 210 g)⁴. Cu ducații lui Basarab Țepeluș — supranumit și cel Tânăr, spre a fi deosebit de Basarab Laiotă cel Bătrân — emisiunile monetare ale Țării Românești aparținând sistemului creat de Vlaicu Vodă încetează definitiv. Din a doua jumătate a secolului al XV-lea, în locul ducaților munteni, ca monedă de uz curent, se va impune în Țara Românească asprul otoman, a cărui dominație în circulația locală va dura până spre mijlocul secolului al XVII-lea.

*

În Moldova, încă de la începutul secolului al XV-lea, sistemul monetar suferă transformări importante. Chiar din primii ani ai domniei lui Alexandru cel Bun, se bat în Moldova trei specii de monede de mărime diferită unele mai mari decât cele ale predecesorilor emitentului, cântărind între 1,20–1,60 g, cu o medie de 1,36 g; altele de mărimea obișnuită a groșilor moldovenești bătute de Petru I și Ștefan I, cu greutatea medie de 0,92 g; în sfârșit, a treia specie monetară, tot anepigrafă, are greutatea medie de 0,40 g. Este clar că speciile monetare de mărime mijlocie reprezintă groșii, unitatea sistemului monetar moldovenesc, respectiv jumătățile de gros, ca monede divizionare; în acest caz, nominalul din prima categorie nu poate fi decât un multiplu al unității monetare, și anume piesa de doi groși sau dublul gros moldovenesc⁵.

Din examinarea datelor tehnice ale monetelor poloneze contemporane, observăm că, în vreme ce groșii moldovenești sunt echivalenți ca greutate medie cu *polgroșii* (jumătățile de groși) emiși pentru Rusia Roșie (Halici) între anii 1378–1398, dublii groși moldovenești, nominal nou, creat de Alexandru cel Bun, au greutatea *polgroșilor* polonezi emiși pentru coroană și orașul Lvov, între anii 1399–1411, iar jumătățile de groși moldovenești din vremea lui Alexandru cel Bun au aceeași greutate cu dinarii polonezi emiși în 1410–1412⁶.

¹ Vezi p. 85, n. 5.

² O. Iliescu, *Ducați necunoscuți...*, loc. cit., p. 268–278.

³ Vezi p. 85, n. 5.

⁴ *Ibidem*.

⁵ C. Moisil, *Istoria monetei...*, în CNA, 2, 1921–1922, p. 77.

⁶ M. Gumowski, *Handbuch der polnischen Numismatik*, Graz, 1960, p. 286.

Făcând abstracție de titlul argintului utilizat la baterea monetelor lui Alexandru cel Bun — până astăzi nu s-a întreprins nici o cercetare având acest obiect —, se poate spune că exista un paralelism între sistemul monetar moldovenesc din timpul lui Alexandru cel Bun și sistemul monetar polonez de la începutul secolului al XV-lea.

Studiul emisiunilor monetare ale Moldovei din anii 1400–1457 ne permite să constatăm existența unei alte particularități a sistemului monetar moldovenesc: majoritatea speciilor emise în această perioadă au fost bătute atât din argint, cât și din bilon sau din bronz; deosebirile tipologice dintre monetele de același modul, dar confecționate din aliaje diferite, sunt câteodată inexistente, iar altele neînsemnate. Această particularitate a fost interpretată ca o falsificare oficială a monetelor puse în circulație, măsură la care s-ar fi recurs în primii ani ai domniei lui Alexandru cel Bun, pentru a se face față unor greutăți economice și financiare¹. Această particularitate poate fi însă observată atât la monetele din primele emisiuni, cât și la cele emise în anii 1410–1431² ai domniei lui Alexandru cel Bun sau în timpul domniei urmașilor acestui voievod, până la urcarea pe tron a lui Ștefan cel Mare, din a cărui domnie nu se cunosc emisiuni de monete bătute din bilon sau din bronz. Prin urmare, emiterea unor monete de bilon sau de bronz, în perioada 1400–1457, nu a reprezentat o măsură excepțională, ci o practică mai îndelungată a monetăriei Moldovei.

În stadiul actual al cercetărilor, se pot formula două ipoteze pentru explicarea acestui fenomen: sau avem de-a face cu o alterare continuă a titlului argintului din care se băteau monetele moldovenești, pentru a ține pasul cu procedeul similar practicat în Polonia³; sau aceste monete moldovenești de bronz ar proveni, cel puțin inițial, din emisiuni destinate special pentru Rusia Roșie, teritoriu a cărui populație era obișnuită cu monete de bronz încă din secolul al XIV-lea⁴. Potrivit acestei ultime ipoteze, ar urma să admitem existența unui sistem monetar paralel, cuprinzând trei specii cu valori nominale diferite, toate din bronz, cu destinația specială indicată mai sus. Ulterior, circulația acestor monete moldovenești de bronz s-a extins și în Moldova, deși nu este clar care era raportul dintre acestea și monetele similare ca mărime și tip, dar confecționate din argint. În orice caz, până în prezent, nu a fost descoperit nici un tezaur care să aibă în componența lui monete moldovenești din perioada 1400–1457, piese de argint ca și piese similare de bronz, strânse laolaltă⁵.

¹ C. Moisil, *op. cit.*, p. 78.

² Pentru datarea emisiunilor monetare ale lui Alexandru cel Bun, v. O. Iliescu, *Îndreptări și întregiri mărunte cu privire la unele emisiuni monetare feudale ale țărilor române*, în SCN, I, 1957, p. 220–232.

³ Gumovski, *op. cit.*, p. 286.

⁴ M. Kirmis, *Handbuch der polnischen Münzkunde*, Poznan, 1892, p. 19.

⁵ Vezi lista descoperirilor publicată de O. Iliescu și Gr. Foiț, *Un tezaur de monede moldovenești din prima jumătate a secolului al XV-lea, descoperit la Suceava*, în „Arheologia Moldovei“, V, 1967, p. 165.

În structura arătată în rândurile precedente și anume sistemul cuprinzând trei nominaluri: dublul gros, grosul și jumătatea de gros, sistem monetar creat de Alexandru cel Bun, a fost menținut de urmașii săi, Iliș și Ștefan al II-lea, până la sfârșitul domniei lor comune, ca asociați, mai exact în intervalul 1432–1442. După această dată, nominalul denumit dublu gros moldovenesc nu a mai fost emis, bătându-se în continuare numai groși și jumătăți de groși atât din argint, cât și din bronz.

În timpul celei de-a treia domnii a lui Petru Aron, mai exact în intervalul iunie 1455–martie 1457, ultima emisiune monetară a acestui voievod aduce două inovații însemnate, una în domeniul dreptului public, cealaltă privind sistemul monetar. Această emisiune cuprinde groși și jumătăți de groși de argint, cu următoarele caracteristici: groșii au pe avers capul de bour și legenda latină *MONETA MOLDAVI(A)E*, iar pe revers, numele și titlul emitentului¹, iar în câmp, stema sa personală; jumătățile de groși prezintă aceleași tipuri, dar sunt anepigrafe, adică fără inscripții. Formula *Moneta Moldavi(a)e*, moneta Moldovei, înlocuiește formulele precedente, în care *MONETA* era urmată de numele emitentului, ca *Moneta Alexandri*, *Moneta Helie* (a lui Iliș), *Moneta Ștefani*, *Moneta Petri* (la Petru al II-lea și în legenda groșilor mai vechi emiși de Petru Aron). Această schimbare de formulă reflectă apariția unei noi concepții de drept public: moneta nu mai aparține suveranului emitent, ea este a țării, concepție modernă ce abia își deschide drum la această dată².

A doua inovație a acestei emisiuni monetare din ultima domnie a lui Petru Aron vizează baza sistemului monetar moldovenesc: noul gros are greutatea de 0,60 g, iar titlul argintului pare a se fi ridicat la 500/1 000, deși nu dispunem de analize precise³; jumătatea de gros cântărește 0,30 g și pare a avea același titlu. Monetele din ultima emisiune a lui Petru Aron sunt de mai bună calitate, în raport cu cele din emisiunile anterioare, baterea lor marcând o încercare de reformă monetară⁴.

Adevărata reformă a sistemului monetar moldovenesc are loc încă din primii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare, care a reușit să mențină o desăvârșită stabilitate a monetei sale într-un răstimp de aproape cinci decenii. Într-adevăr, îndată după venirea sa la tronul Moldovei, Ștefan cel Mare bate groși și jumătăți de groși, păstrându-le valorile ponderale stabilite de Petru Aron în ultima sa domnie și anume, 0,60 g pentru gros și 0,30 g pentru jumătatea de gros, dar ridicând cu

¹ O. Ilișcu, *Emisiunile monetare ale Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, loc. cit., p. 192; idem, *Le droit monétaire dans les Pays Roumains aux XIVe–XVe siècles*, în *Nummus et Historia*, Varșovia, 1985, p. 199.

² O. Ilișcu, *Le droit monétaire...*, loc. cit., p. 199–201.

³ Titlu stabilit la un singur exemplar.

⁴ O. Ilișcu, *Emisiunile monetare ale Moldovei...*, loc. cit., p. 189; Aurel H. Golimas, *Limitele cronologice ale reformei monetare a lui Petru Aron*, în *BSNR*, 70–74, 1976–1980, p. 321–330.

mult titlul argintului¹. Atât greutatea medie de monetelor, cât și nivelul ridicat al titlului argintului vor fi menținute apoi neschimbate până la moartea emitentului, ceea ce constituie un caz extrem de rar de stabilitate monetară pentru o durată atât de îndelungată. La această stabilitate de ordin intrinsec, se adaugă și stabilitatea aspectului extrinsec: păstrarea neschimbată a inscripțiilor *MONETA MOLDAVI(A)E* pentru avers și *STEFANVS VOIEVODA* pentru revers, la toate emisiunile de groși din cursul întregii domnii (monetele de o jumătate de gros, conform tradiției, fiind anepigrafe) și utilizarea unui singur tip de avers și a numai două tipuri de revers, identice pentru groși și jumătăți de grosi, din toate emisiunile ce s-au succedat sub domnia lui Ștefan cel Mare. Aceste particularități cu caracter intrinsec și extrinsec conferă emisiunilor monetare ale lui Ștefan cel Mare remarcabila notă de stabilitate menționată mai sus².

Din cele expuse în rândurile precedente rezultă că la mijlocul secolului al XV-lea a avut loc, mai întâi în Țara Românească, în timpul lui Vladislav al II-lea, apoi în Moldova, în ultima domnie a lui Petru Aron și mai ales sub Ștefan cel Mare, o reformă a sistemului monetar propriu. În ambele țări române, această reformă a avut ca efect o revalorizare a unității monetare respective în raport cu emisiunile anterioare, dispărute din uz sau existente încă în circulație. Monetele emise în cadrul acestor reforme, atât ducatul lui Vladislav al II-lea, cât și groșii lui Petru Aron și ai lui Ștefan cel Mare au la bază aceeași valoare ponderală: 0,60 g, titlul argintului fiind mai ridicat în cazul ducăților lui Vladislav al II-lea și al monetelor — groși și jumătăți de grosi — din emisiunile lui Ștefan cel Mare, și mai slab în cazul speciilor similare emise de Petru Aron. Se poate deci conchide că atât Petru Aron, în ultima lui domnie, cât și Ștefan cel Mare au urmărit să alinieze sistemul monetar al Moldovei la cel al Țării Românești. Despre o aliniere a monetelor celor două țări, emise în temeiul respectivelor reforme, la sistemul asprului otoman, așa cum s-a propus mai demult³, nici nu poate fi vorba, întrucât, în tot cursul secolului al XV-lea, asprul otoman a avut o valoare ponderală și un titlu (ayar) ce depășeau cu mult valorile corespunzătoare ale monetelor românești în cauză⁴; astfel, între 1451 și 1512, greutatea asprului otoman scade de la 1,10 la 0,73 g⁵, titlul menținându-se în tot acest răstimp la un nivel foarte ridicat⁶.

În afară de monetele proprii, emise în monetăriile Țării Românești și ale Moldovei, au circulat în aceste țări și diferite monete străine, a căror prezență în schimburile interne este atestată atât în izvoarele scrise ale secolului al XV-lea,

¹ O. Iliescu, *op. cit.*, p. 189–192.

² *Ibidem*, p. 191–192.

³ M. Cazacu, *L'impact ottoman sur les pays roumains et ses incidences monétaires (1452–1504)*, în RRH, 12, 1973, 1, p. 159–192.

⁴ O. Iliescu, *Ducații Țării Românești cu numele lui Basarab voievod*, *loc. cit.*, p. 147.

⁵ N. Beldiceanu, *La crise monétaire au XVIe siècle et son influence sur les principautés roumaines*, în „Südost-Forschungen”, 16, 1957, p. 74.

⁶ Ismâ'il Ghâlib, *Tqvim-i meskûkât-i osmosmânieh*. Constantinopol, 1308, H (1890–1891), p. 506.

cât și în tezaure și descoperiri monetare izolate. Paleta monetelor străine, utilizate în circulația locală, nu e însă identică în Țara Românească și în Moldova, afluxul lor pe piața internă depinzând de relațiile comerciale externe specifice fiecărei țări în parte. O monedă străină care circulă în acest secol tot atât de intens în Moldova ca și în Țara Românească, era florinul sau ducatul de aur unguresc, bine apreciat pentru calitățile sale intrinsece — greutate și titlu — menținute constant. În documentele acestui secol, monetele în cauză erau denumite florini sau florinți ungurești în Țara Românească¹ și zloți ungurești în Moldova².

Alte monete străine sunt specifice pentru circulația numai a uneia din cele două țări române. Astfel, în Țara Românească, începând de la mijlocul secolului al XV-lea, un loc tot mai însemnat în economia de schimb va reveni asprului otoman, folosit tot mai frecvent la plata prețului în actele ce consemnează vânzări de bunuri funciare³. De altfel, după 1481, când Țara Românească va înceta să mai bată proprii săi ducați, locul lor în circulația locală va fi preluat de asprul otoman, care va dobândi aici curs legal până la ieșirea lui din uz în imperiul emitent. Cu totul alta e situația în Moldova, unde, deși prezent în câteva tezaure monetare datând din secolul al XV-lea⁴, asprul otoman nu este menționat niciodată în actele având ca obiect vânzări de bunuri funciare, ca monedă acceptată la plata prețului respectiv.

În schimb, documentele moldovenești ce întăresc vânzări de sate menționează frecvent, începând din prima jumătate a secolului al XV-lea, prețuri exprimate într-o monedă denumită zlot tătăresc⁵. Prin analogie cu denumirea de zloți ungurești, care desemna ducatul de aur sau florinii ungurești, s-a susținut în trecut că termenul de zlot tătăresc desemna în realitate ducatul venețian de aur⁶, o monedă

¹ La 16 aprilie 1457, Vlad Tepeș întărește satul Troianești, cumpărat cu 50 florini (ungurești); DRH B Țara Românească, I, doc. nr. 115.

² Astfel, la 10 mai 1466, Ștefan cel Mare acordă mănăstirii Zografu de la Muntele Athos o rentă anuală de 100 ducați ungurești; DRH A Moldova, II, doc. nr. 135.

³ Cea mai veche atestare documentară a pătrunderii asprului otoman în Țara Românească datează din 9 februarie 1433, când voievodul Alexandru Aldea constituie o rentă anuală de 3 000 aspri în beneficiul mănăstirii Zografu de la Muntele Athos; DRH B I Țara Românească, I, doc. nr. 74. Douăzeci de ani mai târziu, la 30 septembrie 1454—1455, Vladislav al II-lea întărește satul Negoești, cumpărat pentru suma de 680 aspri; *ibidem*, doc. nr. 112, cel dintâi act de vânzare cu prețul fixat și plătit în aspri otomani.

⁴ Descoperiri de aspri otomani în Moldova semnalate de O. Iliescu, *Un trésor d'aspres turcs du XVe siècle trouvé probablement en Moldavie*, în „Studia et acta orientalia“ (în continuare: SAO), V—VI, 1967, p. 277—278; o trecere în revistă a descoperirilor de aspri otomani din această perioadă, atât în Moldova, cât și în Țara Românească, la E. Nicolae, *Un lot de monede otomane din secolele XIV—XV din colecția Cabinetului numismatic al Institutului de arheologie din București*, în SCN, IX, 1989, p. 134.

⁵ Cea mai veche atestare documentară directă a zloților tătărești în Moldova datează din 5 martie 1446, când Ștefan al II-lea întărește satul Boziani, cumpărat cu 100 zloți tătărești; DRH A Moldova, I, doc. nr. 265.

⁶ O. Iliescu, notă bibliografică, în SCN, III, 1960, 582—585; idem, *La monnaie vénitienne dans les Pays Roumains de 1202 à 1500*, în RÊSSEE, 15, 1977, 2, p. 360—361 (cu menționarea interpretărilor anterioare).

de mare circulație timp de peste cinci veacuri¹ și care avea aproape aceeași paritate, în raport cu florinul unguresc, în plus, prezența efectivă a ducatului venețian de aur este atestată în mai multe descoperiri din Moldova². Un studiu recent a pus în discuție această identificare, emițând, pe baza unor documente ale vremii, ipoteza identificării zloților tătărăști ca monedă de aur de calcul, echivalentă cu 2 1/2 florini ungurești de aur (8,75 g aur)³. Noua identificare a zloților tătărăști, dacă va fi confirmată — deoarece *adhuc sub iudice lis est* — ar avea serioase implicații în înțelegerea evoluției economiei de schimb în Moldova; ne mărginim să semnalăm aici că într-un asemenea caz, prețurile de vânzare a satelor ar fi în Moldova de câteva ori mai ridicate decât cele practicate în Țara Românească în aceeași perioadă.

Tot în Moldova, documente externe menționează plăți efectuate în zloți turcești⁴, identificați fie cu contrafaceri otomane ale ducatului venețian⁵, fie cu imitații ale aceluiași ducat venețian, emise de genovezii din insula Chios și prezente în mai multe descoperiri locale⁶.

În sfârșit, tot din Moldova e de semnalat interesanta activitate monetară a unei administrații orașenești, unicul caz de acest gen cunoscut până azi în istoria țărilor române de dincoace de Carpați. Orașul în cauză este Cetatea Albă, vechiul Maurokastron sau Asprokastron bizantin, denumit Moncastro în izvoare genoveze și venețiene, oraș intrat sub stăpânirea Moldovei cândva după anul 1380. Bucurându-se de oarecare autonomie încă de la sfârșitul secolului al XIII-lea, când era sub dominația Hoardei de Aur, Cetatea Albă își manifestă aceste prerogative în domeniul monetar pe la mijlocul secolului al XV-lea sub două aspecte: contra marchează cu stema sa aspri tătărăști de argint, spre a le conferi liberă circulație în schimburile locale⁷ și în al doilea rând, emite monete proprii de bronz, cu stema Moldovei pe avers și stema orașului pe revers, orașul emitent uzând în inscripția acestor monete de vechiul său nume bizantin, Asprokastron⁸. Caracterul strict local al acestor măsuri monetare este evident.

¹ F. Babinger, *Südost-europäische Handelsmünzen am Ausgang des Mittelalters*, în „Vierteljahrsschrift für Sozial — und Wirtschaftsgeschichte“, 14, 1957, p. 354–355.

² O. Iliescu, *La monnaie vénitienne...*, loc. cit., 359–360.

³ E. Oberländer-Târnoaveanu, „Tartarian zlots“ — a Golden Horde legacy in the monetary terminology and practice of medieval Moldavia and its neighbouring countries, în RRH, 30, 1991, 3–4, p. 189–220; stabilirea echivalenței.

⁴ Menționați mai întâi la 26 octombrie 1452, când Alexandrel întărește trei siliști, cumpărate cu 130 zloți turcești; DRH A Moldova, II, doc. nr. 21.

⁵ F. Babinger, *Contraffazioni ottomane dello zecchino veneziano nel XV secolo*, în „Annali“, 3, 1956, p. 83–99.

⁶ O. Iliescu, *La monnaie génoise dans les pays roumains aux XIIIe–XVe siècles*, în *Colocviul român-italian „Genovezii în Marea Neagră în secolele XIII–XIV“*, București, 1977, p. 155–171.

⁷ O. Iliescu și M. Dinu, op. cit., p. 345.

⁸ O. Iliescu, *Les armoiries de la ville d'Asprokastron et leur origine byzantine*, în „Etudes byzantines et post-byzantines“, II, 1991, p. 152–164.

Pe lângă monetele arătate mai sus, au mai circulat, într-o măsură mai redusă și numai în cadrul schimburilor cotidiene, dinarii ungurești, polgroșii emiși pentru Polonia și Lituania, asprii tătărești ai Hoardei de Aur sau ai hanatului Crimeei. Cu excepția asprilor tătărești, prezenți numai în Moldova, celelalte monete au apărut în compunerea unor tezaure sau în descoperiri izolate atât în Moldova, cât și în Țara Românească¹.

*

În Transilvania, prima jumătate a secolului al XV-lea este caracterizată prin înrăutățirea continuă a calității monetei ungurești de argint, a dinarilor și a obolilor, monete mărunte, destinate acoperirii nevoilor schimbului economic de fiecare zi. Datorită acestui fapt, florinul de aur, echivalent la început cu 100 dinari de argint, ajunge cu timpul să fie schimbat pentru 400 sau chiar 500 dinari².

Această depreciere continuă a dinarului unguresc a contribuit mult la înrăutățirea situației economice a populației și îndeosebi a țărănimii. Astfel, episcopul Gheorghe Lipes al Transilvaniei, după ce nu a voit să încaseze dijele timp de trei ani, pentru a nu primi la plata lor dinari deteriorați emiși în 1433, le-a pretins retroactiv în 1436, cu plata în dinarii noi, de calitate mai bună. La refuzul țărănimii de a se supune acestei pretenții, regele Sigismund a poruncit în același an ca dijele să fie strânse fie în dinari noi, fie în dinari vechi, dar recalculați la valoarea celor noi. Nici această dispoziție regală nu a putut fi însă aplicată, iar starea de nemulțumire a cuprins mase tot mai largi ale populației din Transilvania, ducând în cele din urmă la izbucnirea unei răscoale — răscoala de la Bobâlna (1437). După o serie de victorii obținute împotriva nobilimii, răscoala a fost înfrântă la începutul anului 1438, datorită lipsei de organizare a forțelor țărănești, iar starea iobăgiei a devenit și mai rea decât fusese înainte de izbucnirea răscoalei³.

Unul din factorii care au influențat puternic evoluția vieții economice a Transilvaniei în această perioadă a fost intensificarea relațiilor de schimb și, implicit, a acestor relații cu Țara Românească și cu Moldova, ca urmare a creșterii producției locale de mărfuri. Acest ultim aspect s-a reflectat în numeroase privilegii obținute în secolul al XV-lea de negustorii din orașele Transilvaniei. Astfel, după privilegiile acordate în 1412 de către Știber, voievodul Transilvaniei, negustorilor din Bistrița pentru comerțul cu Moldova⁴ și celor din Brașov pentru

¹ Pentru un alt aspect al circulației monetare în Țara Românească și în Moldova, în secolul al XV-lea, v. și O. Iliescu, *La monnaie génoise dans les pays roumains aux XIIIe-XVe siècles*, în *Colocviul româno-italian „Genovezii în Marea Neagră în secolele XIII-XIV“*, București, 1977, p. 155-171.

² *Istoria României*, II, București, 1962, p. 400.

³ Pentru cauzele care au determinat izbucnirea răscoalei de la Bobâlna și pentru istoricul răscoalei, *ibidem*, p. 400-405.

⁴ DRH D Relațiile..., doc. nr. 117.

comerțul cu Țara Românească¹, a urmat un întreg șir de privilegii cu același obiect, stabilind tarifele vamale, privilegiile acordate aceluiași negustori de voievozii Țării Românești și ai Moldovei².

Ca urmare a relațiilor economice tot mai strânse, îndeosebi a celor dintre Transilvania și Țara Românească, moneda acesteia din urmă a început să pătrundă peste Carpați, fiind bine primită în schimburile economice locale. La 8 martie 1420, voievodul Transilvaniei scria conventului mănăstirii din Cluj-Mănăștur despre furtul unei sume de 40 ducăți în moneda Țării Românești³. Intensificarea relațiilor de schimb economic cu Țara Românească au determinat și emiterea în 1425 a unei monete mărunte ungurești, din argint de titlu inferior, denumită ducat în izvoarele istorice contemporane⁴, deci având același nume ca și unitatea sistemului monetar al Țării Românești. După greutate (0,225–0,332 g) și titlu (181/1 000)⁵, acest ducat unguresc era echivalent cu ducății munteni emiși de Dan al II-lea în cadrul uniunii monetare convenite de domnul român cu regele Sigismund I al Ungariei, fapt relatat și comentat mai pe larg în rândurile precedente. Ca urmare a acestor emisiuni paralele, atât ducății ungurești, cât și cei munteni emiși de Dan al II-lea circulau liber dincoace și dincolo de Carpați, ca monete mărunte.

Pentru acest motiv, înlăturarea din circulație a așa-numiților ducăți ungurești, de o calitate atât de slabă, a întâmpinat mari dificultăți. O dovadă în acest sens este oferită de două documente rămase de la Vlad Dracul, din anii în care era refugiat în Transilvania, ca protejat al regelui Sigismund de Luxemburg. Astfel, într-o primă scrisoare adresată brașovenilor, Vlad Dracul le poruncește să nu mai întrebuinteze ducăți vechi și să urmeze în acest chip exemplul sibienilor⁶. Într-o scrisoare ulterioară, adresată de asemenea brașovenilor, Vlad Dracul este însă nevoit să revină asupra acestei măsuri, permițându-le să facă mai departe negoț cu acești ducăți vechi în Țara Ungurească (Făgărașul) și Țara Românească⁷, adică acolo unde populația era obișnuită cu circulația acestor „ducăți”.

Tot ca urmare a relațiilor comerciale intense între orașul Brașov și Țara Românească, au pătruns în Transilvania și ducății munteni bătuți de Vladislav al II-lea, fapt relatat mai sus.

În sfârșit, dezvoltarea relațiilor comerciale transdunărene ale orașelor Brașov și Sibiu au avut ca efect pătrunderea asprilor otomani în circulația locală din

¹ *Ibidem*, doc. nr. 118.

² *Ibidem*, *passim*.

³ Hurmuzaki, *Documente*, I/II, p. 512.

⁴ Schulek A., *Vegyesházi királyaink pénzéi és korrendiük*, în NK, 30–31, 1931–1932, p. 56; Huszár L., *A segesvári pénzverő Zsigmond királban*, în NK, 40, 1941, p. 32.

⁵ Schulek A., *op. cit.*, p. 66.

⁶ Această scrisoare a fost publicată de I. Bogdan, *op. cit.*, p. 84, n. 1., p. 56.

⁷ *Ibidem*, p. 61. Despre activitatea monetăriei deschise de Vlad Dracul de la Sighișoara, ca refugiat în Transilvania, sub protecția regelui Sigismund I, v. C. Moisil, *Istoria monetei în România...*, în CNA, 2, 1921–1922, p. 36–40; Huszár L., *op. cit.*, p. 29–33.

Transilvania. Acest fapt este atestat de câteva documente datând din perioada 1448–1505: scrisorile lui Iancu de Hunedoara, guvernatorul regatului Ungariei, adresate în 1448 și 1452 brașovenilor¹ și ordonanța regelui Vladislav al II-lea al Ungariei, adresată în 1505 orașelor Transilvaniei². Din cuprinsul acestor documente rezultă că în acea perioadă asprii otomani au înlocuit moneda de argint a regatului Ungariei în comerțul dintre orașele din Transilvania, pe de o parte, și Țara Românească și Moldova, pe de altă parte, autoritatea centrală a statului ungar având dificultăți în interzicerea circulației acestor monete.

Deprecierea continuă a monetei de argint ungurești a fost frânată abia în a doua jumătate a secolului al XV-lea prin reformele monetare întreprinse de regele Matias Corvin începând din anul 1468. Ca urmare a acestor reforme, s-a reluat baterea groșilor de argint³, iar în ce privește dinarii, s-a stabilit ca dintr-o marcă de Buda de argint cu fințeța de 8 loți (titlu de 500/1 000), să se bată 416 dinari, fiecare în greutate de 0,50 g⁴.

Ca monedă de aur, s-a continuat baterea florinului, după vechile norme. Alături de florini, ca unitate, s-au mai emis și piese de doi florini (reproducând tipul groșilor de argint), precum și subdiviziuni de 1/4 florini (de tipul obolilor de argint)⁵. Aceste piese, emise în cantități reduse, nu au îndeplinit însă un rol economic notabil, servind mai mult ca daruri⁶.

Sub domnia regelui Vladislav al II-lea (1490–1516), în urma pătrunderii aurilor și a argintului american în Europa, se bat și în Ungaria monete mari de aur și de argint: piese de câte cinci și doi florini de aur, precum și monete de aur și de argint de mărimea talerilor⁷, dar de greutateți variate: cele de aur cântărind între 6,70 și 68,20 g; iar cele de argint variind între 9,06 și 58,50 g⁸. Aceste monete, datate din 1499, 1500, 1504 și 1506, nu au fost însă emise pentru a îndeplini un rol economic în circulație, ci ca piese de probă sau destinate a fi folosite ca poddoabe, fapt ce rezultă și din greutatea lor neobișnuită, ce nu se încadrează în sistemul monetar al regatului Ungariei⁹. Pe lângă aceste monete ieșite din comun, s-au emis, bineînțeles, speciile de uz curent: florinul și 1/4 florin de aur,

¹ Cele două scrisori ale lui Iancu de Hunedoara către brașoveni au fost semnalate de N. Docan, *Studii privitoare la numismatica Țerii Românești. I. Bibliografie și documente*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, 32, 1909–1910, p. 524–525.

² Hurmuzaki, *Documente*, XVI, p. 171; cf. C. Moisil, *Contribuțiuni la istoria monetăriei vechi românești*, în BSNR, 12, 1915, p. 28–29.

³ Huszár L., *Mátyás pénzci*, în *Emlékkönyv Mátyás király születésének ötszázésves fordulójára*, Budapesta, 1940, p. 72.

⁴ G. Jezsenszky, *Lajos II denára*, în NK, 26–27, 1928–1929, p. 128.

⁵ L. Réthy — G. Probszt, *Corpus numorum Hungariae*, Graz, 1958, nr. 203, 211, 212.

⁶ L. Huszár, *op. cit.*, p. 570.

⁷ Primele monete mari de argint care au căpătat denumirea de taleri au fost emise de conții de Schlick la St. Joachimstal (Jachimov), în Boemia, în anii 1519–1526.

⁸ L. Réthy — G. Probszt, *op. cit.*, p. 116–117.

⁹ *Ibidem*, p. 116.

grosul, dinarul și obolul de argint¹. Dintre aceste emisiuni, numai florinul și dinarul au avut o pondere însemnată în circulația monetară².

§ 5. Circulația monetară în condițiile dominației otomane. Încetarea definitivă a baterii de monedă proprie în Țara Românească (1658) și în Moldova (1662). Circulația talerului-leu olandez

Încă de la începutul său, secolul al XVI-lea a însemnat pentru Țara Românească și Moldova agravarea aservirii otomane ce s-a manifestat prin obligația de a plăti un tribut anual tot mai împovărător, precum și prin impunerea de către Poarta Otomană a unor alte obligații de plăți în bani (peșcheș), contribuții în natură și prestări de servicii gratuite, în folosul sultanului, al marilor demnitari sau al oștilor Imperiului Otoman. Se instaurează monopolul turcesc asupra comerțului exterior al Țării Românești, apoi și al Moldovei, monopol care va avea un caracter absolut până la încheierea tratatului de pace de la Kuciuk Kainargi (1774), și mult atenuat de la acesta până în 1829, când a fost desființat prin tratatul de la Adrianopol. Drumurile de comerț care treceau prin cele trei țări române, legând Occidentul de Orient³, vor fi închise multă vreme pentru principalele mărfuri ale acestor țări⁴.

Cantități imense de produse, îndreptate odinioară spre Ungaria, Polonia și alte țări europene, iau acum drumul Imperiului Otoman. Elc erau preluate de agenții achizitori aflați în slujba Porții, gelepii și casapii turci sau greci, cu prețuri derizorii, pe care de altfel le stabileau după bunul lor plac.

Jugul otoman a accentuat exploatarea țărănimii libere, care muncea pe ogoarele proprii, din ce în ce mai împuținate, fără a mai vorbi de acea parte a țărănimii care muncea pe moșiile marilor proprietari funciari și care, în aceste condiții, suferea un dublu jug. Reacția față de această exploatare nemiloasă a căpătat adesea forme violente: răscoale, distrugerii de acte de proprietate funciară, fuga de pe moșii, în vreme ce țăraniii liberi, nemaiputând plăti birul tot mai împovărător, sunt siliți să-și abandoneze proprietățile sau să și le vândă, devenind astfel ru-mâni, adică țărani muncind pe moșiile marilor proprietari.

O situație economică mai bună a avut Transilvania, constituită ca principat autonom în 1541, după destrămarea regatului Ungariei (1526), dar recunoscând suzeranitatea Imperiului Otoman până în anul 1690, când a trecut în stăpânirea Casei de Habsburg. Menajată de puterea suzerană din cauza poziției ei, ca tam-

¹ *Ibidem*, p. 116–117.

² O sinteză a evoluției economiei monetare în țările române, în cursul secolului al XV-lea, la O. Iliescu, *Moneda în România 491–1864*, București, 1970, *passim*.

³ A. Vijoli, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatare din România*, București, 1958, p. 41.

⁴ *Istoria României*, II, București, 1962, p. 800; *Din istoria Transilvaniei*, I, ed. a III-a, București, 1963, p. 175.